

ЕМОЦІЇ, СЕНСАЦІЇ І ФЕЙКИ. КОМПЛЕКС ЖЕРТВИ ЗАВАЖАЄ НАМ ОСМИСЛИТИ ГОЛОДОМОР

Геннадій ЄФІМЕНКО

Чимало наших політиків і істориків воліють не згадувати поразок Кремля, зосереджуючи усю увагу на українських жертвах

Голодомор - одна з найбільш досліджених тем в історії України, їй присвячено десятки тисяч праць. Дослідники вже з'ясували обставини, висловили обґрунтовані пояснення причин та проаналізували наслідки цього злочину комуністичного режиму. Однак осмислення Голодомору далеке від свого завершення. Немає певного консенсусу навіть щодо змістовного наповнення терміну "геноцид", яким, згідно останніх опитувань у 2018-му, і означають Голодомор 79% українців. Причому відсутність згоди є характерною навіть для тих науковців, які активно обґрунтовують твердження про Голодомор як про геноцид українського народу. Просто ознаки та часові рамки геноциду вони бачать по-різному.

До цього часу у публічному просторі існує чимало різного роду суто емоційних оцінок, міфів чи просто неточностей, які є частиною публічної розповіді про Голодомор. Про ті з них, які найгучніше лунали протягом останніх років і, насамперед, у 2018 році, ми і спробуємо сьогодні розповісти.

Одним із найважчих наслідків Голодомору у сьогоденні є неподоланий комплекс жертви серед українців. Український інститут національної пам'яті при вшануванні пам'яті жертв Голодомору намагається зосередити увагу суспільства на тому, що сприяло б подоланню цього комплексу. Так, у 2014-му УІНП пропонував основним гасло "Пам'ять єднає!". При цьому цілком доречно

і аргументовано робився акцент на тому, що комуністичному режиму так і не вдалося остаточно підкорити українців і саме це дає нам сили у сьогоднішній боротьбі проти російської агресії: "Вижили 1933-го. Вистояли 2014-го. Переможемо завтра!". У 2015-му увага зосереджувалася на Людях правди - тих, хто ще в ті далекі часи не боявся писати та говорити про Голод в Україні. У 2016-му основним було визначене гасло "Голодомор не зламав", у 2017-му - "Голодомор - помста за свободу, помста за революцію". Цього року - "Ми пам'ятаємо! Ми сильні!", яке у міжнародному аспекті звучить як "Україна пам'ятає! Світ визнає!".

Згадані ініціативи УІНП, які спрямовані на подолання комплексу жертви серед українців, базуються на реальному науковому підґрунті. Адже у січні 1933-го Кремль був змушений відмовитися від курсу на комуністичне (безтоварне) будівництво і, так само як і в 1921-му, замінити на селі наявну на той час продрозкладку на продподаток. Щоправда, тепер він покладався на колгоспи та радгоспи, а не на одноосібників, як це було у 1921-му, але факт залишається фактом - комунізм відступив. І те, що саме на січень 1933-го припала найактивніша фаза з вилучення усього продовольства (а не лише зернових запасів) в українських селян і створення в УСРР умов, несумісних із життям, свідчить якраз про те, що це була помста Сталіна Україні за крах планів і, водночас, попередження можливих антирадянських і антимосковських виступів. Однак чимало наших політиків і істориків воліють не згадувати поразок Кремля, зосереджуючи натомість усю увагу на українських жертвах. А щоб це виглядало переконливіше і лунало гучніше, нерідко гіперболізують втрати.

На жаль, до цього часу серед частини активної української громадськості - як в самій Україні, так і у діаспорі - при згадці про Голодомор діє негласне правило "хто назвав більшу кількість втрат, той більший патріот України". Цим критерієм намагаються відповідати чимало політичних та громадських діячів і

навіть науковців. Щоб переконати слухачів чи читачів у своїй правоті вони часом наводять вражаючі документи, які, втім, нерідко є або відверто недостовірними, або вирваними із контексту подій цифрами чи "фактами".

Верифікацією (перевіркою на елементарну достовірність) найдених джерел такі автори часом не переймаються. Побачені цифри чи "факти" їх просто так осліплюють та спонукають до якихось "ґрунтовних" висновків. Найбільш поширеним і водночас найбезглуздішим серед таких "фактів" є міф про "81 млн українців за переписом 1929 року" або просто про таку кількість українців в СРСР наприкінці 1920-х років. Як "таємне знання" копія сторінки із відповідним хибодруком у виданому 1931-го у Ленінграді навчальному посібнику почала розповсюджуватися в Україні десь на межі XX та XXI століття. Хибодрук полягав у тому, що у таблиці з вказаною чисельністю народів в українців у першій цифрі замість "трійки" було надруковано "вісімку", тобто замість справді зафіксованих за переписом 1926-го 31 млн осіб було вказано 81 млн. Ні те, що українці були другими у побудованій за принципом спадання таблиці, ні те, що загальна кількість населення СРСР становила 147 млн, а сума самих лише українців і росіян вже значно перевищувала цю кількість, не зупинила новітніх міфотворців. В їхніх очах то було таємне знання, яке влада випадково і, головне, сама не бажаючи того, дала народу.

Обережно - хибодрук!

Цифры для диаграмм.
Сколько жителей разных национальностей живет в СССР
(в тысячах):

Русские	77 791
Украинцы	81 195
Белоруссы	4 739
Казаки	3 988
Узбеки	3 905
Татары	2 917
Евреи	2 000
Грузины	1 821
Турки	1 707
Армяне	1 568
Мордва	1 340
Немцы	1 239
Чувашы	1 117
Таджики	979
Поляки	782
Туркмены	764

В этой таблице показаны только более многочисленные крупные национальности. Всех же народностей в СССР около 200.

ХИБОДРУК!
Справжня цифра - 31 195

~~КІЛЬКІСТЬ УКРАЇНЦІВ ПЕРЕД ГОЛОДОМОРОМ~~

"На великой стройке"

Рабоч. книга для 3-го г. обуч. в сельск. школе.

Госучпедгиз. 1931. стр.112/.

На жаль, у 2007-му президент Ющенко зробив цей міф офіційною позицією держави, озвучивши вказані цифри у своїй промові. Не можу сказати достовірно наскільки ефективно Росія використала цей фейк у своїй протидії прагненню України визнати Голодомор геноцидом, але те, що таке використання було, сумніву не підлягає. Зокрема, у 2008-му саме неправдивість цього твердження Ющенка була означена як одна із вагомих підстав того, що тогочасний президент Росії Дмитрій Медведєв відмовився приїхати на вшанування жертв Голодомору до України. Незважаючи на популярність цього міфу в Інтернеті і, зокрема, українському Facebook, я би, можливо, не згадав про нього у сьогоднішньому тексті (2007 рік давно минув), якби щось подібне не пролунало 23 листопада 2018-го на меморіальному засіданні Верховної Ради, присвяченому вшануванню пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. Та й від Ющенка мені так і не доводилося почути визнання цієї помилки.

Міф про 81 млн осіб, незважаючи на його поширення, не підтримує жоден з істориків ані з числа популяризаторів, ані серед науковців. Дещо інакше справа полягає із твердженням про те, що переселення селян з Росії наприкінці 1933-го (факт переселення беззаперечний) є чинником русифікації Донбасу і, головне, причиною проросійських настроїв, які сприяли окупації Росією частини сходу країни. Поширювачі міфу воліють не згадувати про те, що у Донецьку область було переселено всього близько 3500 господарств і причому майже усі - у північну частину сучасної Луганської області, тобто ті райони, які не були з 2014-го під російською окупацією. Активізував і офіційно "легалізував" цей міф відкритою у травні 2015-го експозицією "Асиміляційна політика в Радянській Україні: крізь призму вивчення історії Голодомору" Національний музей "Меморіал жертв Голодомору", а деякі політики, як, наприклад, Євген Нищук та Геннадій Зубко, **поспекулювали** на ньому у 2016-му. При поширенні цього міфу його прихильники не вдаються до аналізу контексту події, зокрема, географії переселення, та не прослідковують наслідки: абсолютна більшість тих переселенців виїхали з місць переселення до березня 1935-го.

На жаль, подібного роду відверто неправдиві твердження нерідко вживаються не лише політиками, а й науковцями. Причому не тільки в оцінці кількості втрат, а й у вказівці на їхній розподіл між містом і селом. Так, знаний історик Георгій Касьянов у 2012-му в інтерв'ю українському виданню *liva.com.ua*, а 2016-го вже російським РІА-Новости стверджував, що українські демографи, мовляв, визначили: у містах під час Голодомору померло більше людей, ніж у селах. Про те, що це не була обмовка, а свідомо позиція, свідчить як часовий проміжок між висловлюваннями, так і зроблені вченим припущення у згаданих інтерв'ю, де він згадував, як вказаний факт впливає на оцінку Голодомору. Зауважу при цьому, що такого українського демографа, який би подібне стверджував, не існувало і не існує, тобто, вигадано не лише неіснуючий "факт", але його "авторство" його оприлюднення приписано іншим науковцям.

Та найбільше спекуляцій точиться все-таки навколо кількості демографічних втрат від Голодомору. Адже саме тут діє згадана настанова про патріотизм, яка у голові багатьох політиків та громадських діячів по суті трансформувалася у щось на кшталт "хто назве цифру менше 7 млн, той ворог України". З висловлювань на цю тему можна зробити повчальний цитатник. В чому ж суть питання?

Ще задовго до проголошення незалежності України питання про втрати у 1932-1933 роках гостро дебатовалося в українській діаспорі. Лунали дуже різні оцінки - від 2-3 до 14-15 млн. Причому чим більш кваліфікованим був автор підрахунків, тим менша називалася цифра. Приміром, авторитетний фахівець у сфері географії та статистики Володимир Кубійович називав 2-3 млн, а відомий український економіст Всеволод Голубничий зауважував, що кількість загиблих від Голодомору не могла бути більшою за 3 млн осіб. Та зрештою ствердилася інша цифра, що базувалася на зроблених радянським економістом Степаном Сосновим розрахунках. Вони були оприлюднені у Харкові у часи окупації німецькими військами. За його оцінками дефіцит населення становив близько 7,5 млн, між тим Сосновий спеціально підкреслював, що ця цифра - не показних загиблих від голодної смерті, а загальна нестача населення. Кількість безпосередньо загиблих від голоду оцінювалася у 4,8, млн, з яких у 1932 -1,5 млн, а у 1933 - 3,3 млн. Незважаючи на зроблену самим Сосновим заувагу, у діаспорі закріпилися "верхня" оцінка як показник втрат саме від смерті від голоду.

Правда про голод на Україні в 1932—1933 роках

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ В 1932 Р.

Українське селянство не бажало працювати в колективах, де продукти його праці більшість безсоромно грабували. Перед більшовиками поставало завдання, не зупинюючись перед найжорстокішими заходами, примусити його працювати.

Голод на Україні в 1932-33 році і був саме таким заходом.

Ми категорично твердимо, що голод 1932-33 року було організовано штучно. Справа, на метеорологічними умовами 1932 рік не був невдачливим, подібним, наприклад, до 1921 року.

В 1932 році пошкоди була недостатня кількість опадів, була місцева посуха, хоча в інших місцях опадів було й досить. В усьому разі, з боку природних умов нічого катастрофічного в 1932 році не було.

населення потрапляло в критичне становище. Значний обсяг хліба загинів у 1930 та 1931 роках з одного боку примусу селянство віддавати всі свої хлібні запаси попередніх років, з другого — більшовицьким верховодів, які утворили настрій: «Ми можемо зробити все».

Не лише тому, що в 1932 році нечисленна група більшовицьких уповноважених, що їздили по всіх селах і хуторах України, не кинулася на українського селянина з вагою: давай хліба, хоч цього року хліба було зібрано менше, ніж у попередні роки.

І воно, та більшовицька група, діючи на стервено, неблагородно, наслідуючи приклад свого вождя, нежорсткого кровопивці Сталіна.

Спочатку забрали з колективних контор те, що не було досі роздане колхозникам на трудові, потім забрали фуражний фонд, далі

в наслідок перебічених вже заходів були організовані голоди, як з боку техніки, так і щодо результатів, було виконано більшовицьким цілком.

Чого ж коштував цей черговий захід соціальної зади українському народові, українському селянству? Скільки людських загинуло з голоду?

РОЗМІРИ НИЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В 1932 ТА 1933 Р.Р.

Дати премі відомості на те, скільки загинуло на Україні — людство в наслідок голоду організованого в 1932-33 роках, ми покажемо не можемо; але більшовицьки, щоб приховати свій злобний, не тільки не зрозуміли, ніх марш матеріал, а навіть зборили закордонні пропагандистські агенти, виснаженістю організму.

Коли б відомості в 1932-33 роках не зменшувалися і з боку техніки, і надані (таким) темпами, як у 1924-27 роках, — як і січень 1933 року ми б мали 38,426,000 населення. В дійсності ж на 17 січня 1933 року (час останнього перепису) кількість населення на Україні становила лише 30,950,200 душ.

Отже виходить, що нестача населення на Україні в наслідок голоду 1932-1933 років становить 7,465,800 людей.

Оскільки цифру так і треба розуміти: коли б на Україні в 1932-33 р.р. не був організований голод, то в 1933 році ми мали б не 30,950,000, як виявилось в наслідок перепису населення, а 38,426,000 душ населення, тобто майже на 7,5 млн. більше.

Проте, це не значить, що в 1932-33 роках загинули всі 7,5 мільйони. Втрати населення, що становить 7,5 млн, складаються з дійсно загиблих з голоду в 1932-33 роках і в наслідок

Назва та частина тексту статті С.Соснового про Голодомор в Україні.

Після відкриття наприкінці 1980-х архівів до справи взялися фахівці-демографи. Оцінки втрат робилися за ustalеною у демографічній науці методологією. У першу чергу увага зверталася на переписи. Питання досліджували фахівці з багатьох країн, оцінки втрат коливалися від 2,6 до 5 млн. Вже після 2010-го року українські демографи, заручившись інституційною, кадровою та фінансовою допомогою американських науковців, здійснили ґрунтовне кількарічне дослідження. Вони прийшли до цифри в 3,9 млн надсмертності від голоду у 1932-1934 роках та 0,6 млн ненароджених. Повторюся, такі оцінки стали результатом копіткої роботи фахівців із підрахунку населення.

Але далеко не усі прийняли той факт, що вижити вдалось більшій кількості українців, ніж це оцінювалося раніше. Наукових аргументів вони не мали, тому вирішили хоча б формально їх знайти. Микола Кочерга - президент Фундації Голодомору-геноциду (Чикаго, США), у виступі на конференції у жовтні 2016-го у Києві коротко і, можливо, мимохіть розповів про суть поставленого завдання: "Я хочу подякувати... особливо професорові Володимирові Сергійчуку, що не тільки відгукнувся на наше звернення серйозно вивчити проблему Голодомору як геноциду української нації й встановити бодай наближену до реальності кількість його жертв, а й дав потужний імпульс цьому поважному науковому зібранню". Судячи з контексту промови, це завдання ставилося у 2015-му, тобто вже після оприлюднення основних результатів роботи великої групи науковців з питання втрат від Голодомору. Та й питання Голодомору як геноциду на той час було вже серйозно вивчене, тому говорити про новизну проблеми не доводилося. Інакше кажучи, є підстави вважати, що поставлене завдання полягало не в дослідженні проблеми як такої, а в наукоподібному обґрунтуванні тих поглядів, які вже мали ті, хто ставив завдання.

Висновки історика мають бути наслідком, а не умовою дослідження

«Я хочу подякувати... особливо професорові Володимирові Сергійчуку, що не тільки відгукнувся на наше звернення серйозно вивчити проблему Голодомору як геноциду української нації й встановити бодай наближену до реальності кількість його жертв, а й дав потужний імпульс цьому поважному науковому зібранню» (М. Кочерга, 2016 р.)

Поставлене завдання було взято до активного виконання. У 2016-му як гриби після дощу почали з'являтися "нові" документи. То Володимир Сергійчук знайшов начебто таємні (насправді ніким не приховувані і добре відомі фахівцям) дані по кількості населення у відомостях, де говорилося про **розподіл солі та сірників** в Україні, то почав говорити про результати сільського перепису населення 1931-го, якого насправді не існувало тощо. Цікаво, що він у презентації "солі і сірників" навіть арифметичну дію виконав з помилкою. Але це вже, схоже, нікого не турбувало. Мовляв 700 тисяч туди, 700 тисяч туди - яка різниця?

Скан із відеосюжету на ТБ з аргументацією Володимиром Сергійчуком більших, ніж визначили демографи, показників втрат

Вже за рік "науковий пошук" було закінчено, чому, побоююся, сприяв автор цього тексту своїм **постом у Facebook** від 16 березня 2016-го. Адже саме там був скан із книги, яка стала "базовою" для прихильників цифри у 7 млн жертв. Вже 4 жовтня 2016-го за фінансового сприяння вже згаданої фундації Голодомору-геноциду (Чикаго, США) у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка відбулася конференція "Голодомор 1932 - 1933 років: втрати української нації". На демографічну за своїм спрямуванням конференцію не прибув жоден демограф. І не дивно: реальної потреби не було. Адже головною метою роботи цього заходу був не аналіз проблеми, а затвердження заздалегідь відомого результату: "Вважати науково встановленими на сьогодні втрати від Голодомору-геноциду 1932-1933 років щонайменше 7 мільйонів - в УСРР".

Про те, чим таке рішення обґрунтовувалося, можна багато говорити. У автора цих рядків є навіть дві статті-рецензії, де спочатку **аналізуються** за свіжим слідом подій висновки цієї конференції, а потім **оглядаються** опубліковані матеріали. Зауважу лише, що наведені ініціаторами "не менше 7 млн втрат" до

науки мають досить таки опосередковане відношення. Гірше в іншому: ця позиція як начебто наукова почала нав'язуватися українському суспільству та політикуму. Про 7 млн втрат заговорили навіть раніше зважені у цьому питанні президент Петро Порошенко та прем'єр-міністр Володимир Гройсман. А Міністерство освіти України у липні 2018-го взагалі припустилося відвертої нісенітниці, надіславши до школи рекомендацію щодо висвітлення Голодомору, у якій, зокрема, говорилося: "демографи прогнозували збільшення населення на січень 1937 р. до 35,6 млн осіб, а перепис зафіксував 27,9, відтак втрати становлять 7,7 млн". Лише вчитайтесь: реальні наслідки Голодомору пропонується визначати на основі прогнозів, зроблених задовго до трагедії. Це так, якби ми розповідали про вчорашню погоду на основі прогнозу, зробленого минулого року, і при цьому власні спостереження відкидали. І це подається як наукова позиція...

Оцінки втрат через надсмертність унаслідок голоду в Україні

Автор	Рік публікації	Період	Втрати через надсмертність (млн осіб)
Пирожков С., Перковський А.	1989	1927–1938	4,0
Кульчицький С.	1989	1932–1933	3,5
Рудницький О.	1990	1932–1934	3,8
Андреев Є. та співавтори	1998	1933	4,0
Віткрофт С.	2001	1932–1933	3,0–3,5
Валлен Ж. і співавтори	2002	1927–1938	2,6
Максудов С.	2010	1927–1938	3,7
Рудницький О. та співавтори	2015	1932–1934	3,9

На жаль, подібна профанація наукових знань виявилася і під час роботи Міжнародного форуму "Україна пам'ятає, світ визнає!", що відбувся 22-24 листопада 2018 року у Києві. Зокрема, віце-прем'єр-міністр України Степан Кубів у своїй промові заявив: "Упродовж 1932-1933 років 28 тисяч українців вмирали від голоду щодоби; 1168 осіб - щогодини, 20 людей - щохвилини". В розрахунку на рік - це більше 10 млн смертей, а якщо у промові малося на увазі як 1933, так і 1932 рік, то взагалі 20 млн! Цікава деталь: цифра 28 тисяч смертей за добу можливо взята із дослідження демографів. Однак у них це образні дані по найтрагічнішому місяцю 1933-го, тобто по червню, коли, за їхніми оцінками, загинуло 840 тис. осіб. А за Кубівим така смертність була в середньому за місяць чи то лише у 1933 р., чи то й у 1932 також.

Певне "Соломонове рішення" з приводу цього образу ухвалили укладачі брошури з Інституту національної пам'яті, які загалом до проблеми Голодомору ставляться справді зважено. Там кількість смертей на добу вказана навіть більша - 34560 осіб, але характеризується лише червень. За їхніми даними виходить так, що у червні померло понад 1 млн громадян України. Наскільки я зрозумів, саме такими були оцінки демографів до проведеного згаданого вище

кількарічного дослідження українських демографів. Тобто ці цифри у брошурі від УІНП подані за вже застарілими даними.

Загалом як на згаданому Міжнародному форумі, так і на меморіальному засіданні Верховної Ради згадки про 7-10 млн втрат лунали неодноразово. Цілком несподівано пролунало й твердження знаної дослідниці Мирослави Антонович про те, що, мовляв, жодним цифрам з радянських архівів довіряти не можна, бо там усе сфальсифіковано. А вже Володимир Сергійчук на доказ цієї ж таки тези навів побачений на власні очі приклад, коли для того, щоб показати високу врожайність буряків, у машину заливали три тони води, а потім додавали дві тони буряків і отримували потрібний результат. Щоправда, про те, що сам він навіть народився далеко пізніше за 1933-й, та й що епоха Брежнєва, приклад із якої він навів, та епоха Сталіна істотно, м'яко кажучи, різнилися, пан Сергійчук забув згадати. Як, втім і не заперечив свої ж "аргументи" проти оцінки втрат в 3,9 млн осіб, які у промові на цьому ж таки форумі він базував на основі... архівних документів. Тобто тих документів, які він та його прихильники визнають цілковито сфальсифікованими. Отака дивна історія.

Підсумовуючи сказане хочу висловити сподівання, що згадані у розповіді емоції та фейки та неточності таки не стануть мейнстрімом у висвітленні Голодомору. Тим більше, що відповідальний за державну політику у цій галузі Український інститут національної пам'яті насправді не лише займає зважену позицію у найбільш дискусійних питаннях, а й реально проводить політику, спрямовану на позбавлення українського народу комплексу жертви. А саме й це нам потрібно, якщо ми хочемо, щоб осмислення Голодомору сприяло зміцненню і згуртуванню українців.